

Mezinárodní konference k didaktice mateřského jazyka

Patricie Šinkovičová

PedF UK v Praze, patricie.sinkovicova@pedf.cuni.cz

Ve dnech 4.–5. září 2025 se po jedenácté konala mezinárodní konference **Nové aspekty v didaktice mateřského jazyka**, kterou tentokrát organizovala Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci. Přestože jednotlivá vystoupení pokryla tematicky pestrhou škálou problémů, v souhrnu se zřetelně ukázala soudržnost českých, slovenských i polských autorů v akcentu na potřebu důsledné implementace komunikační orientace jazykové edukace do praxe. Kromě problémů lingvodidaktických byla již podruhé v programu i vystoupení týkající se didaktiky literatury. Zařazení výstupů z obou sfér tak pro účastníky vytvořilo moderní a inspirativní jednací formát.

Po slavnostním zahájení otevřel první blok výstupů S. Štěpáník s příspěvkem *Zahraniční inspirace kurikula*, ve kterém zdůraznil potřebu integrace didaktického a lingvistického obsahu. V zahraničí je tato integrace posílena tím, že kurikula přesně definují komunikačně orientované výsledky učení a přímo je propojují s jazykovými poznatky – komunikační vyústění jazykového vzdělávání je cílovou operacionalizací jazykové edukace. V českém prostředí je strukturální pojetí jazykového učiva základním modelem v kurikulu, komunikační vyústění je formulováno méně explicitně a spíše odděleně. V praxi české školy se tak komunikační cíle uplatňují spíše prostřednictvím dílčích požadavků a metodických doporučení než explicitního ukotvení v ŠVP jednotlivých škol.

Autor svým vystoupením zároveň přispěl k zaplnění výzkumné mezery v této oblasti, protože, jak sám upozornil, aktuální srovnávací studie zaměřená na ukotvení mateřského jazyka v kurikulech různých zemí dosud chybí, ačkoliv cíle výuky mateřského jazyka jsou v odlišných jazykových prostředích totožné.

Na nutnost nové koncepce kurikula v souvislosti s reformou základního vzdělávání na Slovensku upozornili v navazujícím příspěvku L. Liptáková a M. Klimovič. Autoři

zhodnotili dosavadní didaktické přístupy k osvojování a uplatňování pravopisné kompetence jako nedostatečné. Upozornili nejen na předimenzovanost pravopisného učiva, ale i na problém oslabení sémantického hlediska při expozici pravopisných jevů. Jako příklad takových jevů lze uvést některá vyjmenovaná slova (analogická k praxi slovenské školy mohou být česká slova typu *vyžle, smyk, pýřit se...*), s nimiž se žák ZŠ setká především jako s uzavřeným seznamem k memorování: naučí se je zpaměti a následně je mechanicky uplatňuje v pravopisných cvičeních, jejich význam mu však zůstává zčásti či zcela skryt a v autentické komunikační praxi je nevyužije. Jako řešení této situace doporučují autoři referátu zařadit do výuky pravopisu komunikační oporu a klást důraz na odhalování významu slov. Navrhované propojení poznávání formy, obsahu a funkce tak představuje odklon od mechanické a formální práce s pravopisným učivem v duchu moderní lingvodidaktiky.

Úvodní blok zakončil příspěvek J. Pacovské a K. Markové orientovaný na kognitivnělingvistická východiska didaktiky mateřského jazyka. Na příkladu výzkumu somatických frazémů s komponentem *oko* autorky ukázaly, že tělesnost determinuje lidské chápání světa. V příspěvku byl kladen důraz na vztah myšlení a jazyka. Moderně pojaté jazykové vyučování tak má potenciál nejen rozvíjet komunikační kompetenci jedince, ale i přispět k poznávání světa kolem nás.

Ve druhé sekci byly výstupy zaměřeny na otázku didaktické transformace obsahu. Možnostmi výukového využití pojmu „komunikační registr“, etablovaného ve slovenské lingvistice, se zabývala S. Spáčilová. Dle autorky zařazení práce s registrem umožňuje využít vlastní jazykovou výbavu žáka. Referát tak byl motivován jednou z premis moderní lingvodidaktiky – využívání implicitních jazykových poznatků, jejichž součástí komunikační registr je, jak autorka ukázala. Žák ve výuce disponuje řadou implicitních jazykových znalostí, které získává ve své komunikační praxi. Moderní jazyková výchova se snaží tyto implicitní znalosti převést na explicitní, a dovést tak žáka k vědomému a poučenému zacházení s jazykovými prostředky v komunikaci. Příspěvek tedy nabídl způsob, jak odstoupit od formalismu ve prospěch smysluplné jazykové edukace.

V reakci na jednu z vývojových tendencí současného jazyka, internacionalizaci, sledovala E. Králová práci se slovotvornými komponenty, jež vycházejí z klasických jazyků a mají mezinárodní významovou platnost. Autorka konstatovala nedostatečnou reflexi problematiky ve školní praxi. Příspěvek tak otevřel prostor pro posílení mezipředmětových vztahů českého jazyka s jazyky cizími i s obory přírodovědnými.

V sekci dále vystoupili hosté z Polska. H. Balcerek ve svém referátu reflektovala aktuální a složité téma komunikační kompetence žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Na analýze žákovských textů z olympiády z polského jazyka a literatury doložila cenné a pro vzdělávací praxi využitelné poznatky o tom, že žáci s poruchami autistického spektra mohou v oblasti tvorby textu dosahovat úrovně žáka nadaného. Autorka tedy potvrdila nutnost pracovat ve výuce s individuálním žákovským potenciálem.

P. Sporek pak otevřel téma využití multimodality ve výuce mateřského jazyka a literatury, referoval totiž o možnostech zařazování filmových ukázek do jazykové výchovy, které se jeví jako velmi efektivní cesta integrace kulturního a jazykového vzdělávání.

Další konferenční blok na téma navázal, vystoupili v něm kolegové z Pedagogické fakulty Prešovské univerzity v Prešově, kteří se věnují výzkumu recepce multimodality v obrazových knihách. Metodologický přístup vysvětlila I. Gal Drzewiecka, závěry pilotních šetření zaměřených na recepci prostoru v obrazových knihách představili S. Capek a R. Rusňák, výtvarnou interpretaci metaforického narativu se zabývala I. Polák Čuchtová. Inovativní interdisciplinární pojetí výzkumu didaktiky literatury poukázalo na potřebu reflektovat výtvarnou produkci jako prostředek komunikace. Autoři tak otevřeli diskusi o možnostech rozvíjení dovednosti narativní analýzy u žáků 1. stupně ZŠ. Soustavný výzkum věnovaný problematice čtenářské recepce specifického formátu obrazové knihy v našem prostředí dosud chyběl, očekáváme proto, že výsledky výzkumného projektu budou analytickým i praktickým přínosem pro obor.

Druhý den konference zahájila M. Čechová přednáškou *Historické disciplíny ve studiu učitelství češtiny*. Autorka zmapovala přístupy k výuce diachronních disciplín na jednotlivých pedagogických fakultách v ČR a konstatovala jejich nedostatečné zastoupení v přípravě budoucích učitelů českého jazyka. Přitom však zdůraznila znalost historického vývoje jazyka jako předpoklad pro porozumění synchronním disciplínám, které jsou jádrem profesní přípravy češtinářů. I zde tak byl nepřímo zdůrazněn princip vědeckosti, jehož následování je zásadní pro konstrukci smysluplného vyučování. Disproporce mezi výukou lingvistických a pedagogicko-psychologických předmětů na řadě institucí však nenavědčuje tomu, že by lingvistická erudice budoucích češtinářů v přípravě na povolání dominovala.

U tématu pozice historizujícího obsahu výuky zůstala i M. Trysińska z Varšavské univerzity, která se zaměřila na diskuse ohledně místa dějin literatury v novém polském kurikulu. Na vybraném příkladu díla H. Sienkiewicze sledovala přístupy různých společenských skupin k jeho zařazení do literární výchovy. Z autorčina šetření vyplynula diskrepance v postojích učitelů a rodičů – rodiče totiž inklinují spíše k redukci povinné četby klasických děl. M. Trysińska proto jako možné řešení navrhla četbu vybraných ukázek přímo v hodinách, na což navázali další diskutující s nápady na zařazení moderních prepisů klasických děl. Ty jsou pro mladší generace přístupnější a atraktivnější hlavně díky nahrazení archaických jazykových prostředků těmi současnými. Otázka autentického zážitku z četby takto upraveného díla však zůstává nedořešená.

Další autorka, E. Doležalová, vnesla do otázky efektivní didaktické transformace jazykového obsahu perspektivu ontogenetickou, referovala totiž o závěrech svého výzkumu zaměřeného na vývoj užívání spojovacích výrazů v souvětí u žáků 2. stupně ZŠ. Příspěvek připomněl důležitost přesného vyjadřování pro úspěšnou komunikaci. Autorka poukázala na postupný nárůst vnímání vztahu mezi formou a významem u žáků, který by za účelem kultivace exaktního vyjadřování bylo vhodné ve výuce využít prostřednictvím práce s autentickými žákovskými komunikáty.

M. Šindelková následně podala zprávu o výukových materiálech dostupných na webových platformách. Autoři materiálů byli výzkumníci dotazováni na svou motivaci i vzdělání a zkušenosti s výukou. Autorka referátu analyzovala i samotné materiály. Závěry vyzněly znepokojivě zejména kvůli nedostatečné lingvistické i didaktické erudici dotazovaných autorů a kvůli odborným nepřesnostem a chybám, které M. Šindelková identifikovala v materiálech. Celkově lze konstatovat, že zkoumané materiály jsou atraktivní, ale s cíli moderní komunikačně pojaté výuky mateřského jazyka se mýlí. Učitelé by proto měli k zařazení obdobných materiálů do výuky přistupovat kriticky.

Na téma nedostatečné reflexe lingvistických východisek při konstrukci vyučování navázala P. Šinkovičová. Autorka představila způsob didaktické transformace větného členu doplněk a následně referovala o dopadu této transformace na porozumění doplněku u žáků 9. ročníku ZŠ. Pro kategorizaci svých zjištění využila prvky teorie generických modelů, která je pro výzkumy osvojování poznatků etablovaná v didaktice matematiky. Příspěvek tak naznačil nejen efektivnější a lingvisticky validní cestu ke zprostředkování syntaktického učiva, ale i možný inovativní metodologický přístup v lingvodidaktických výzkumech.

Další referující, Z. Vykoukalová, představila úskalí kooperativní výuky, jejíž implementace není žáky ani učiteli přijímána zcela bez výhrad, jak autorka v příspěvku naznačila. Problematická se také jeví otázka efektivity této formy vyučování – autorka poukázala na úspěšnější osvojení jazykového poznatku zprostředkovaného frontální výukou, čímž potvrdila závěry starších prací a výzkumů, které naznačují nižší efektivitu kooperativního učení. Pokud je však cílem jazykové výuky nejenom ovládnutí učiva, ale i kultivace kompetencí a osobnosti jedince, má zařazení kooperativní formy učení ve škole své místo.

Dvoudenní jednání naznačilo, že diskuse v české, slovenské i polské lingvodidaktice směřuje ke sbližování vědeckosti a komunikace s důrazem na integraci těchto dvou oblastí – jedna bez druhé totiž ve výuce mateřského jazyka nefunguje smysluplně. Systematické poznávání jazyka není samoučelné, ale mělo by vést ke kultivaci porozumění a přesného vyjadřování. Napříč regionem se potvrzuje, že za účelem budování moderní a efektivní vyučovací praxe musíme promýšlet využívání implicitních žákovských znalostí (příčemž metodologické východisko pro zkoumání těchto znalostí nabízí například kognitivní lingvistika), inkluzivní práci s individuálním potenciálem žáků i možnosti didaktické transformace konkrétních partií učiva.